

تهدیددی به نام تحدید فرزند

نشاط و تحرک از ویژگی های نسل جوان تحصیلکرده است و وجود این نسل با ارزش است که آینده ای پر امید را برای کشور به ارمغان می آورد. متاسفانه طبق اظهار نظر علمی کارشناسان و متخصصین، با روند کنونی میزان باروری، کشور در آینده دچار مشکلات فراوان، من جمله "پیری جمعیت" خواهد شد.

رهبر معظم انقلاب در خصوص سیاست "تحدید نسل" چنین می فرمایند: "البته اولی که سیاست تحدید نسل اتخاذ شد، خوب بود، لازم بود، ولیکن از اواسط دهه ۷۰ باید متوقف میشد. این را متوقف نکردیم؛ این اشتباه بود... نسل جوان را باید حفظ کرد. با این روند کنونی اگر ما پیش برویم، کشور پیر خواهد شد. خانواده ها و جوان ها باید نسل را افزایش دهند. این محدود کردن فرزندان در خانه ها، به این شکلی که امروز هست، خطاست. این نسل جوانی که امروز ما داریم، اگر در ده سال آینده، بیست سال آینده و در دوره ها و مرحله های آینده ای این کشور بتوانیم آن را حفظ کنیم، همه مشکلات کشور را این ها حل می کنند؛ با آن آمادگی، با آن نشاط، با آن شوقی که در نسل جوان هست، و با استعدادی که در ایرانی وجود دارد. پس ما مشکل اساسی برای پیشرفت نداریم" (سخنان مقام معظم رهبری در تاریخ ۹۰/۷/۱۳)

به دلیل اهمیت این مسئله، گفتگویی را با سرکار خانم "اکرم حسینی"، معاون شورای فرهنگی اجتماعی زنان و پژوهشگر مباحث زن و خانواده و نویسنده کتاب "جمعیت ایران، افزایش یا کاهش" ترتیب دادیم.

سوال نخست را اینگونه مطرح می کنیم. به نظر شما عوامل اصلی ایجاد میل به فرزند آوری در جامعه چیست؟

فرزند آوری حاصل نگرش افراد به فرزند و زندگی است؛ برخی با نگاهی الهی به خانواده می نگرند و فرزند را موهبتی الهی می بینند و او را مایه خیر و برکت می دانند.

اما برخی دیگر، زندگی و تشکیل خانواده را صرفاً فرصتی برای تأمین نیازهای نفسانی و شخصی خود می دانند، به همین دلیل تا جایی که فرزند آوری، خواسته های مادی و غیر مادی آنها را تأمین کند مورد توجه است اما هر جا با منافع آنان استکاک داشته باشد، فرزند را مزاحم آزادی و آسایش خود می دانند. اجرای سیاست های کاهش جمعیت در ایران از دهه ۷۰ به بعد که به کاهش شدید و آبشاری جمعیت ما انجامید، میل به فرزند آوری را در میان مردم به شدت کاهش داد و آن را به یک فرهنگ ماندگار تبدیل کرد. بنابراین عامل اصلی در این امر، تغییر فرهنگ است که نتیجه تبلیغات وسیع و اجرای سیاست های جمعیتی در دود دهه اخیر است. عامل دیگر، تغییر سبک زندگی است که متاسفانه عموم خانواده ها با امواج مدرنیته به سبک دیگری از زندگی روی آورده اند و آن را پذیرفته اند. سبکی که حاصل نگاه سکولار و انسان محور به زندگی است نه نگاه دینی و خدا محور. در این نگاه که هر چیزی با سود مادی اش سنجیده می شود، فرزند جایی در زندگی ندارد. عموماً فرزند اول را برای پاسخ به نیاز فطری و تجربه شیرین ابتدای زندگی می آورند و برخی فرزند دوم را هم برای جور شدن جنس فرزندان تحمل می کنند. و اکثراً هم به همان یک فرزند اکتفا می کنند. همین سبک زندگی سبب شده است نرخ باروری کل در ایران از ۶/۵ نوزاد زنده برای هر زن در سال ۱۳۶۵ به ۱/۸ در سال ۱۳۸۵ و طبق آمار سازمان ملل در سال ۱۳۹۰ به

۱/۶ رسیده است.. علاوه بر این دو عامل، عوامل اقتصادی و اجتماعی نقش مهمی مانند افزایش شهرنشینی، ارتقاء سواد زنان و تمایل آنان به اشتغال را دارا می باشند.

البته معمولاً عامل اول از نگاه عموم مردم، تورم و افزایش هزینه های زندگی می باشد و برخی معتقدند که توسعه اقتصادی چنین شرایطی را به همراه خواهد داشت. در این زمینه عوامل دیگری مثل بالا رفتن سن ازدواج و خودداری برخی از جوانان برای تشکیل خانواده نیز از عوامل مهم است که البته در این زمینه نیز باید فرهنگ سازی شود و خانواده ها و مسئولین زمینه ازدواج جوانان را فراهم کنند. به هر حال همه باید توجه داشته باشیم که با این وضعیت و با این نرخ باروری، ما بحرانی جدی و خیلی نزدیک در پیش داریم. به گفته جمعیت شناسان ما در آستانه سرشماری سال ۱۳۸۵ وارد پنجره جمعیتی شده ایم. این دوره، فرصت طلایی اما محدودی است که معمولاً یک بار در تاریخ کشورها پیش می آید. در این دوره بیشتر از دو سوم جمعیت در سنین فعالیت اند یعنی بین پانزده تا شصت و پنج سال هستند. در این دوره مسئولان باید با سیاست گذاری و برنامه ریزی، این ظرفیت استثنایی را به خوبی مدیریت کنند و علاوه بر سرمایه گذاری های اقتصادی برای دستیابی به جمعیت مناسب تلاش کنند. پنجره جمعیتی ایران حدود سال ۱۴۲۵ بسته می شود. این مدت کوتاه ایجاب می کند بدون فوت وقت از همه امکانات و استعداد های مادی و معنوی برای جهشی اقتصادی و بالا بردن نرخ باروری و هدایت منحنی جمعیت استفاده شود، زیرا متولدین دهه شصت که پنجره طلایی ما هستند به خصوص دختران فرصت چندانی برای ازدواج و فرزند آوری ندارند. جمعیت ایران پس از خروج از پنجره جمعیتی به سوی پیری مفرط حرکت خواهد کرد و چون سرعت روند کاهش باروری در کشور ما بیشتر از معمول کشورها بوده بنابراین روند سالمندی بسیار تندتر از آنها خواهد بود.

"دکتر محمودی؛ جمعیت شناس و "رئیس مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور"، در خصوص "میانۀ سنی کشور" ما می گوید: میانۀ سنی کشور ما در سال ۲۰۰۰ م حدود ۲۲ سال بوده است، این عدد در سال ۲۰۱۰ م به ۲۷ سال و در سال ۲۰۱۳ م به حدود ۲۸ سال رسیده است و پیش بینی می شود در سال ۲۰۲۵ م میانۀ سنی جمعیت ایران به ۳۶ سال برسد. یعنی نصف جمعیت کشور بالای ۳۶ سال و نصف دیگر آن پایین ۳۶ سال خواهد بود و همچنین در سال ۲۰۵۰ م یا ۱۴۳۰ ه. ش میانۀ سنی در ایران به ۴۷ سال خواهد رسید. یعنی حدود ۱۰ سال بیشتر از میانۀ سنی جهان است زیرا میانۀ سنی در آن سال در جهان حدود ۳۸ سال خواهد بود.

حال به گونه ای دیگر به مسئله نگاه می کنیم. آیا تمایل به "فرزند کمتر داشتن" با اعتقادات اسلامی مان مطابقت دارد؟

جایگاه اعتقادات دینی ما و رابطه آن با مسئله جمعیت بحث مفصلی دارد که فرصت طرح آن اینجا نیست اما به طور خلاصه باید گفت که اسلام دین عقل و منطق است و جز سعادت بشر هیچ هدفی ندارد.

اسلام به مسئله جمعیت هم در جهت سعادت بشر نگاه می کند بنابراین هم از بعد کمی و هم کیفی به این موضوع توجه دارد و بر افزایش جمعیت کیفی تأکید می کند. آیات متعددی از قرآن کریم نگرانی های بشری را برای آوردن فرزند و کثرت جمعیت رفع می کند. مثلاً در آیه «۳۱ سوره اسراء» برای بازداشتن کسانی که قصد سقط و یا کشتن فرزندان شان را دارند می فرماید:

"و لا تقتلوا أولادكم خَشِيَةً إِمْلَاقِ نحن نرزقكم و اياكم."

"فرزندانتان را از ترس فقر و درماندگی نکشید زیرا ما آنها و شما را روزی می دهیم."

یا در آیه «سوره هود» می فرماید:

"و ما بین دابة الا على الله رزقها"

"هیچ جنبنده ای نیست در زمین، مگر اینکه خداوند روزی اش را بر خود واجب کرده است."

این آیه جواب کسانی است که نگران محدودیت غذا و روئیدنی ها در جهان هستند و طبق "نظریه مالتوس" طرح کاهش جمعیت را ضروری می دانند. ما روایات متعددی از اهل بیت علیهم السلام داریم که افراد را به آوردن فرزند تشویق می کنند و نگرانی آنها را برای روزی فرزندان برطرف می کنند.

به بیان قرآن و روایات علاوه بر عوامل مادی یا اراده انسان که در سرنوشت و سختی و گشایش زندگی نقش دارند عوامل معنوی و قدسی نقشی مهم و اساسی در خوشبختی و سعادت بشر دارند. خداوند در «سوره اعراف آیه ۹۶» می فرماید: "و لو أن أهل القرى آمنوا و اتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء و الارض" یعنی؛ اگر مردم ایمان می آوردند و تقوا پیشه می کردند - و راه خدا را در پیش بگیرند - بركات آسمان ها و زمین را برایشان می گشودیم.

و در آیات ابتدای سوره طلاق می فرماید: "و من يتق الله يجعل له مخرجا و يرزقه من حيث لا يحتسب" کسی که از خدا بترسد و متقی باشد، خدا برای او گشایش قرار می دهد و روزیش را خارج از مسیر عادی می رساند.

امام صادق (ع) می فرمایند: "هر کس از ترس تنگ دستی و عائله مندی ازدواج را ترک کند، به خدا بدگمان است." و باز می فرمایند: زن و فرزندان، روزی شان را با خودشان می آورند. در تاریخ داریم که "بکرین صالح" نزد امام موسی بن جعفر (ع) آمد و گفت: پنج سال است که از فرزندآوری اجتناب می کنم؛ زیرا از روزی دادن به آن عاجزم. امام فرمودند: شما بچه بیاور، خداوند روزی اش را می رساند. از این آیات و روایات به دست می آید که اسلام بر افزایش جمعیت تاکید دارد البته همواره رشد و کمال جامعه اسلامی و پیشرفت مادی و معنوی آن اصلی مسلم در حاکمیت اسلامی بوده و هست.

شما در اینجا به یکی از نظریات غربی اشاره کردید. مسئله کاهش فرزندآوری در غرب تاکنون چه نتایجی در برداشته است؟ اکنون کشورهای غربی به چه سیاستی روی آورده اند؟

جنبش خانواده، از مهمترین جنبش های اجتماعی مؤثر بر کاهش خانواده بود که بعدها هیچ اقدام اجتماعی جایگزین آن نشد و همچنان بیشترین تأثیر کمی و کیفی را بر جمعیت کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه دارد. این جنبش حدوداً همزمان با انقلاب صنعتی در اروپا آغاز شد و بیشترین تأثیر را بر جمعیت کشورها گذاشت.

تغییرات فرهنگی، تحقیر ارزش های معنوی و خانوادگی، ترک ازدواج و روی آوردن به ارتباطات جنسی خارج از خانواده و در یک کلام فروپاشی خانواده، در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰، در اروپای غربی و شمالی با تغییر در هنجارها، ارزش ها و نگرش ها نسبت به زندگی خانوادگی و فرزندآوری همراه شد.

تغییر در ارزش های "خانواده محور" به تدریج در اروپای جنوبی و کشورهای سوسیالیستی سابق نیز گسترش پیدا کرد. در واقع در چند دهه اخیر قرن بیستم در این کشورها خانواده به عنوان مهمترین نهاد اجتماعی دگرگون شد. پژوهشگران، تضعیف خانواده را با توجه به پیامدهای آن برای باروری زیر سطح جانشینی یعنی کمتر از ۲/۱ فرزند در هر خانواده و تداوم آن در ابعاد زیر مطالعه کرده اند:

- پائین آمدن میزان ازدواج

- افزایش سن اولین ازدواج

- افزایش طلاق

در جوامعی که باروری زیر سطح جانشینی داشتند گرایش به ازدواج هم کم شد. در واقع میزان کلی ازدواج در اروپای غربی و شمالی از سال ۱۹۶۵-۱۹۷۰ شروع به تغییر کرد و در مدت ۲۰ تا ۲۵ سال بین ۳۰ تا ۴۰ درصد کاهش پیدا کرد. با تغییرات چشم گیر در ازدواج و خانواده کشورهای پیشرفته صنعتی، تغییراتی هم در نحوه فرزندآوری پیش آمد. به تعبیر "ون دی کا"، علاوه بر تغییرات عام در نظام های ارزشی، تغییراتی هم در روش های کنترل مولید و دسترسی به سقط جنین بی خطر پیش آمد که خود باعث شد که رابطه قوی بین ازدواج رسمی و بچه آوری تضعیف شود و اوضاع خانواده و هنجارهای اخلاقی به جایی برسد که بنابر گزارش سرشماری از اولین دهه هزاره سوم میلادی در ایالات متحده در حدود ۲۰ درصد زنان ۴۰-۴۴ ساله بی فرزند بوده اند، دو برابر رقم متناظر سی سال قبل از آن؛ در بریتانیا هم بنابر ارقام منتشره توسط اداره آمار ملی این کشور درصد بی فرزندی در حال حاضر چیزی مشابه ایالت متحده است. "براونینگر" می گوید: بر اساس برآوردهای جمعیتی تعداد افرادی که در اتحادیه اروپا زندگی می کنند از سال ۲۰۱۵م شروع به کاهش می کند و تا سال ۲۰۵۰م جمعیت آن ۴۰ میلیون کمتر از امروز می شود یعنی قاره اروپا که در حال حاضر جمعیتی حدود ۷۲۵ میلیون دارد، در ۵۰ سال آینده، کاهش جمعیتی حدود ۱۲۵ میلیون نفر را خواهد داشت. در حقیقت این مناطق با نوعی خاص از مسائل جمعیتی مثل باروری زیر سطح جانشینی، رشد منفی و ریزش جمعیت، سالمند شدن جمعیت و تبعات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مواجه هستند.

بر اساس برآوردهای سازمان ملل، تا میانه قرن بیست و یکم، جمعیت بیشتر مناطق توسعه یافته جهان، سالانه یک میلیون نفر کاهش جمعیت خواهد یافت.

این وضعیت سبب شد کشورهایی که خود را در حال سقوط در چاله جمعیتی می بینند دست به کار شوند و از راه های مختلف خود را از این بحران جمعیتی نجات دهند. آنها علاوه بر مهاجرپذیری و رقابت با یکدیگر در پذیرش جوانان کشورهای آسیایی و حتی آفریقایی، مشوق هایی با هزینه های کلان برای فرزندآوری تعیین کردند. مشوق های پولی، مرخصی های طولانی مدت، بسته های بهداشتی و ارزاق و ایجاد تسهیلات در امر آموزش نمونه هایی از این مشوق ها می باشند. مثلاً کشور سوئد که تا سال ۲۰۵۰ بیش از ۳ میلیون نفر سالمند خواهد

داشت که یک میلیون نفر از آنها بالای ۸۰ سال دارند. در نتیجه، این کشور مشوق های فراوانی برای فرزنددار شدن به خانواده ها می دهد از جمله کمک هزینه کودک (بارن بیدارک) که این کمک هزینه تا ۱۶ سالگی فرزند شان ادامه دارد.

با توجه به خطر تحدید نسل به نظر شما چه راهکارهایی را در این رابطه باید اندیشید تا از این خطر عبور کرد؟

متأسفانه راه اشتباهی را که در این چند سال رفتیم به سختی می توان بازگشت. در اثر تبلیغات و جریانات مختلف اجتماعی و اقتصادی فرهنگ فرزندآوری و بعد خانوار در میان مردم تغییر کرده و تمایلات و ایده ها به سوی فردگرایی سوق پیدا کرده است. با این حال مسئولان و مردم باید به مسائل و مشکلات پیش رو بیندیشند و برای رفاه و آسایش آینده چاره جویی کنند و بدانند که مشکلات یک جامعه سالمند به مراتب بیشتر از یک جامعه جوان است. اگر امروز مشکلات شغل و مسکن و ازدواج جوانان مسئله اول است و همین ما را از فرزندآوری باز می دارد، قطعاً در دو سه دهه دیگر، مشکلات سالمندان بدون نسل جوانی که آن ها را حمایت کند مصیبت بارتر خواهد بود.

خوشبختانه بعد از هشدارهای مقام معظم رهبری در خصوص جمعیت، نهادها و صاحبانظران به فکر چاره افتاده اند و اقداماتی را در حوزه های تقنینی و برنامه ریزی آغاز کرده اند. نظرات و راهکارهای متعددی ارائه شده است و شورای عالی انقلاب فرهنگی سیاست های جمعیتی کشور را تصویب کرده و مجلس شورای اسلامی در حال تصویب قوانین مربوطه است. در جواب سؤال شما من به چند راهکار مطرح شده از سوی صاحبانظران اشاره می کنم: در درجه اول باید بدانیم جامعه ایمانی و خداجو در هر موقعیتی به تکلیف الهی و تعهدات خود نسبت به خدا و دیگران فکر می کند و هیچ چیزی او را از انجام وظیفه باز نمی دارد. ملتی که در برابر دشمن رودر رو هشت سال با تمام توان ایستاد این گونه مشکلات را هم بر می دارد. در مراحل بعد اقداماتی که اشاره می کنم می تواند مؤثر باشد.

تدوین الگوی سبک زندگی متناسب با معیارهای اسلامی که در آن اشتغال زنان متنوع، متناسب و هماهنگ با مصالح خانواده باشد تا هر چه کامل تر نقش مادری و همسری خود را ایفا نمایند.

فراهم آوردن امکان حضور منعطف و کاهش ساعات کار موظف، ایجاد امتیازات خاص و تسهیلات لازم در طرح دورکاری و نیمه حضوری برای زنان باردار و مادران دارای کودک. تهیه برنامه های آموزشی، پژوهشی، اطلاع رسانی، نمایشی، تبلیغی و غیره در رسانه های جمعی به ویژه صدا و سیما و شبکه های استانی با هدف ترویج فواید فرزندآوری و تبیین آثار منفی کاهش نرخ باروری.

حمایت از گسترش شبکه های اجتماعی و سازمان های مردم نهاد حامی کاهش سن ازدواج جوانان و استحکام خانواده.

اصلاح نگرش ها و برنامه های درسی در سطوح آموزش و پرورش و آموزش عالی نسبت به جمعیت مطلوب و فرزندآوری.

توزیع و تخصیص وام دانشجویی و اولویت قرار دادن خوابگاه های دانشجویی به دانشجویان متاهل دارای فرزند.

پوشش بیمه اجباری درمان رایگان مادر و کودک از ابتدای بارداری تا پایان دو سالگی کودک برای کسانی که فاقد پوشش بیمه درمانی هستند..

پوشش کامل بیمه ای برای درمان ناباروری های اولیه و ثانویه .

و خلاصه اقداماتی فرهنگی و اقتصادی و سیاسی که از نگرانی های جوانان برای ازدواج و فرزندآوری بکاهد.

گروه سبک زندگی-نشریه ۹ دی